

AUTORITARNOST I PERCEPCIJA OSTVARENE DEMOKRACIJE U HRVATSKOJ: ANALIZA ODNOSA NA UZORKU STUDENATA

Dinka ČORKALO, Natalija STANKOVIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK:159.923.2: 321.72(497.5)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 4.3.1999.

U radu se istražuje prinos sociodemografskih varijabla spola, naobrazbe roditelja, samoprocjene materijalnog statusa, veličine naselja u kojem je ispitanik proveo najveći dio života, važnosti vjere i vrste fakulteta na kojem ispitanik studira u tumačenju varijance rezultata koje ispitanici postižu na skali autoritarnosti te odnos između autoritarnosti i percepcije stanja demokracije u Hrvatskoj. Ispitan je stratificiran uzorak studenata Sveučilišta u Zagrebu (N=334), a primijenjeni upitnici bili su Skala autoritarnosti od 12 čestica i Skala percepcije demokracije od osam čestica. Rezultati multiple regresijske analize upućuju na značajan prinos varijabla spola, naobrazbe oca, važnosti vjere i vrste fakulteta u tumačenju rezultata postignutih na skali autoritarnosti. Odabranim regresijskim modelom objašnjeno je 38 posto varijance rezultata autoritarnosti. Ti nalazi potvrđuju neke od rezultata dobivenih u zapadnoeuropskim zemljama. Također je utvrđena značajna pozitivna povezanost između autoritarnosti i percepcije demokracije od $r=0.317$. Visoko autoritarni ispitanici su manje kritični prema ostvarenom stupnju demokracije u Hrvatskoj i značajno se razlikuju na sedam čestica skale od nisko autoritarnih ispitanika.

✉ Requests for reprints should be sent to Dinka Čorkalo, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Lučićeva 3, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: dinka.corkalo@ffzg.hr

UVOD

Otkad je empirijski formuliran 1950. godine, koncept autoritarnosti vlada socijalnom psihologijom gotovo pola stoljeća. Autori toga koncepta, Adorno i suradnici odredili su autoritarnost kao relativno stabilan sindrom ličnosti, karakterističan za

pristalice desnih političkih ideologija. On uključuje rigidno prihvaćanje vrijednosti srednje klase, nekritičnu podložnost autoritetu, agresivnost prema manjinskim skupinama (etnocentrizam),¹ sklonost stereotipiranju, vjerovanje u djelovanje sila izvan čovjeka, želju za moći i čvstoćom, uz istodobno preziranje slabosti, ciničnost prema humanosti, sklonost projekciji kao obrambenom mehanizmu ličnosti te moralističku okupiranost seksualnošću (Adorno i sur., 1982.). Adorno i njegova istraživačka skupina, u literaturi je nazivaju Berkeleyskom, koncipirali su taj sindrom ličnosti čuvenom F-skalom za koju je mišljeno da mjeri potencijalni fašizam, odnosno sklonost prihvaćanju profašističkih ideologija. Skala je, iako široko osporavana, s manjim ili većim izmjenama u upotrebi i danas (Meloan, 1994.). Prigovori koji se upućuju Berkeleyskoj skupini odnose se na metodologiju istraživanja: na činjenicu da su autori pošli od psihoanalitičkih pojmova (koje su, istina, pokušali operacionalizirati, a rezultat te operacionalizacije jesu skale proizašle iz njihova zamašnog projekta) na rabljeni uzorak, a ponajviše na interpretaciju dobivenih rezultata. Ozbiljni prigovori upućeni su i psihometrijskoj kvaliteti konstruiranih instrumenata (Altemeyer, 1988.; 1996.; Brown, 1996.).

Unatoč brojnim kritikama, pojam autoritarne ličnosti, odnosno autoritarni sindrom političke desnice postao je i ostao često istraživani i rabljen koncept sve do danas, ponajprije u američkoj psihologiji te, nešto rjeđe, u zapadnoeuropskoj. Iako su živjeli u autoritarnim režimima, ili upravo zbog toga, istočnoeuropski psiholozi nisu dali nikakav prinos istraživanju autoritarnosti sve do rušenja berlinskog zida i raspada komunističkog sustava. Tek početkom devedesetih godina znanstvena javnost biva upoznata s rezultatima istraživanja autoritarnosti u nekim zemljama bivšeg istočnog bloka, ponajprije u Rusiji (McFarland i sur., 1992.; 1996.). Ideja da sljedbenici ekstremno desnih i ekstremno lijevih političkih uvjerenja imaju slične autoritarne crte javlja se već u prvim kritikama rada Adorna i njegovih suradnika. Eysenck u svojoj analizi političkih stavova nalazi da sljedbenici fašističke i komunističke ideologije u Francuskoj i Engleskoj podjednako imaju karakteristike "rigidnoga uma" (*tough-minded* nasuprot *tenderminded*, Milburn, 1991.). On konceptualizira dvije dimenzije: konzervativizam – radikalizam kao jednu dimenziju političkih stavova i drugu, neovisnu o prije navedenoj, koja podrazumijeva sklop ličnosti karakteriziran agresivnošću, rigidnošću i sklonošću dominaciji (naziva ga T-faktor). Kako navodi Šiber (1989.), "pojedinci su raspoređeni na ideološkom kontinuumu (konzervativno – radikalno, nap. a.) ovisno o svojim socijalnim stavovima; način na koji će ti socijalni stavovi biti izraženi ovisi o karakteristikama ličnosti pojedinca" (str. 136). No, i Eysenckov dvofaktorski model ideologije i ličnosti (kojim je zapravo pokušao konceptualizirati i ljevičarsku autoritarnost) pretrpio je ozbiljne kritike i nikada nije do kraja i jasno dorađen

(Altemeyer, 1996.). Sličnu je sudbinu doživio i Rokeachov koncept dogmatizma (vidi npr. Meloen, 1994.).

Teorijski razrađen i metodološki dobro utemeljen je Altemeyerov koncept desne ili desničarske autoritarnosti koji autor određuje kao crtu ličnosti za koju je karakterističan sklop određenih stavova i opredjeljenja. To su: autoritarna submisivnost (podložnost autoritetima koji se doživljavaju legitimima u društvu u kojem pojedinac živi), autoritarna agresivnost (opća agresivnost usmjerena na one koji se doživljavaju drukčijima, dakle na manjinske skupine u najširem smislu te riječi) i konvencionalizam (pristajanje uz društvene konvencije koje se doživljavaju kao norma u društvu u kojem pojedinac živi) (Altemeyer, 1988.; 1996.). Altemeyer sam ističe da je prvotna ideja potekla od Adornove istraživačke skupine i njihovih rezultata, no navodi i temeljne razlike između te dvije koncepcije (Altemeyer, 1996.). Prije svega, Altemeyerov se koncept autoritarnosti zadržava na tri dobro operacionalizirane sastavnice: submisivnosti, agresivnosti i konvencionalizmu, dok ih Adorno i suradnici imaju devet, a njihova je operacionalizacija upitna. Definicija pojmova je također bitno drugačija. Elementi sindroma se isto tako razlikuju. Npr., dok u Adornovu konceptu element autoritarne agresivnosti podrazumijeva agresiju usmjerenu na one koji krše konvencionalne vrijednosti, Altemeyer ističe (i dokazuje!) da žrtva agresije može biti bilo tko. Nadalje, dok Berkeleyska skupina ističe da je prijemčivost za desničarsku ideologiju fenomen karakterističan za srednji društveni sloj, pa iz te postavke proizlazi i ona o autoritarnom pristajanju uz konvencionalne vrijednosti srednje klase, Altemeyer se usmjerava na pojedinčevu percepciju vrijednosti koje zagovaraju autoriteti, što je karakteristika netipična za bilo koju klasu ili društveni sloj, dakle univerzalna. Dapače, najviše rezultate na skali autoritarnosti ne postižu pripadnici srednje klase, nego niže naobraženi. Konačno, dok je Berkeleyska teorija proizašla iz psihoanalize, inzistirajući na utjecaju ranih doživljaja u djetinjstvu na kasnije doživljavanje i ponašanje i naglašavajući empirijske teško dokazive konstrukte potisnute agresije, djelovanja nesvjesnog, projekcije i slično, Altemeyerova se tumačenja oslanjaju na nalaze i dokaze teorije socijalnog učenja, posebno Bandurine teorije.

Kako je spomenuto, sindrom autoritarne ličnosti nije bio poseban predmet istraživanja niti u jednoj zemlji bivšeg istočnog bloka, iako je katkada rabljen kao jedna od varijabla u kontekstu drugih istraživačkih problema. Šiber (1989.) daje kritički pregled istraživanja autoritarnosti u zemljama bivše Jugoslavije i upozorava na visok stupanj izraženosti te crte u istraživanim uzorcima. Jedno istraživanje novijega datuma (Radin, 1993.) imalo je za cilj utvrditi važnost nekih socijalizacijskih i kognitivnih varijabla u tumačenju autoritarnosti mladih. To je istraživanje provedeno na uzorku mladih od 15

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 1 (45),
STR. 67-81

ČORKALO, D.,
STANKOVIĆ, N.:
AUTORITARNOST...

do 27 godina u svim republikama bivše Jugoslavije u razdoblju od 1985. i 1986. godine. Kao mjeru autoritarnosti autor je rabio reduciranu Adornovu F-skalu od 10 čestica koja je uključivala, doduše nejednako zastupljene, sve sastavnice izvornog Adornova koncepta. Nalazi su pokazali da različite socio-demografske varijable različito predviđaju autoritarnost te da je autoritarnost ispitanika izražena u različitoj mjeri u pojedinim bivšim republikama, ovisno o stupnju njihove socio-ekonomske razvijenosti. Zanimljiv nalaz Radinova istraživanja predstavljaju rezultati koji ukazuju na izraženiju autoritarnu crtu kod pripadnika tzv. istočnih religija (pravoslavne i islama), u odnosu na katolike. Ove rezultate autor interpretira držeći se tumačenja o različitom stupnju tradicionalnosti ispitivanih sredina.

Naše istraživanje predstavlja prinos skromnom korpusu istraživanja autoritarnosti na ovim prostorima. Budući da je u istraživanjima autoritarnosti rijetko istraživani prinos sociodemografskih varijabla, upravo smo taj problem odredili kao temeljni cilj istraživanja. Osim toga, nastojali smo utvrditi i vezu između autoritarnosti i percepcije demokracije u Hrvatskoj. Istraživanje veze između autoritarnosti i percepcije demokracije iznimno je relevantan problem u današnjem društvenom kontekstu, jer je gotovo opća postavka da autoritarni sindrom predstavlja prijetnju demokratskom razvoju društva (Adorno i sur., 1982.; Altemeyer, 1988.; 1996.). Naime, ako je točna konceptualizacija autoritarnog sklopa, za očekivati je da će osobe s višim rezultatom na skali autoritarnosti biti zadovoljnije postignutim stanjem demokracije u nas, odnosno da će percipirati njezinu realizaciju uspješnijom od neautoritarnih osoba, odnosno onih koji postižu niže rezultate na skali autoritarnosti i to stoga jer je temeljni element autoritarnosti pokoravanje vlasti i institucijama sustava. Dakle, ako vlast sebe proglašava demokratskom, vjerojatnije je da će je autoritarne osobe takvom i doživljavati, ne dovodeći u pitanje njezin legitimitet i način vladanja. Samozadovoljstvo i osjećaj samopravednosti autoritarnih osoba trebalo bi korelirati i s višim stupnjem zadovoljstva, postignutim stanjem demokratske društva. Također očekujemo da će sociodemografske varijable socioekonomskog statusa, spola, profesije, veličine naselja u kojem je ispitanik socijaliziran i važnosti vjere značajno pridonijeti tumačenju rezultata na skali autoritarnosti.

METODA

Ispitanici

U ispitivanju su sudjelovali studenti različitih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.² Riječ je o stratificiranom uzorku studenata, pri čemu je kriterij stratifikacije bio tip fakulteta na kojem ispitanik studira. Zastupljenost studenata pojedinog tipa fa-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 1 (45),
STR. 67-81

ČORKALO, D.,
STANKOVIĆ, N.:
AUTORITARNOST...

Instrumenti

kulteta u uzorku odražava njihovu zastupljenost u ukupnoj populaciji studenata Sveučilišta u Zagrebu. Ukupan broj ispitanika bio je 334, od čega 176 žena (52,9 posto) i 157 muškaraca (47,1 posto). Dob ispitanika kretala se u rasponu od 18 do 41 godinu, a većina ispitanika kretala se unutar raspona od 20 do 24 godine (90,1 posto). Prosječna dob ispitanika je $M=21.9$ godina.

U istraživanju su rabljene dvije skale: Skala autoritarnosti i Skala percepcije demokracije.

Skala autoritarnosti konstruirana je u obliku Altemeyrove koncepcije koju smo pokušali opisati sa šest klastera autoritarnog sindroma: pokoravanje autoritetu i vlasti, autoritarna agresija (opisana pomoću etnocentrizma, odnosa prema individualnim pravima i pravima manjina) te konvencionalizam (opisan u odnosu prema obitelji i među spolovima, odbojnost prema promjenama ili rigidnost i tradicionalni svjetonazor). U pretestiranju 41 čestice sudjelovalo je 125 studenata Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, a za odgovaranje je rabljen Likertov format, pri čemu je broj 1 označavao neslaganje sa sadržajem tvrdnje, a broj 5 maksimalni stupanj slaganja sa sadržajem tvrdnje, s brojem 3 kao neutralnom točkom. Analizom rezultata izdvojeno je 12 čestica koje su imale najveću korelaciju s ukupnim rezultatom. Sve čestice okrenute su tako da slaganje s njima izražava autoritaran stav. Na ovaj je način dobivena skala autoritarnosti zadovoljavajuće pouzdanosti. Koeficijent nutarnje konzistencije iznosio je $\alpha = 0.84$, a prosječna korelacija među česticama 0.30.³ Ukupan rezultat na skali formiran je kao zbroj odgovora na svim česticama i može se kretati od 12 (odsutnost autoritarnosti) do 60 (izrazita autoritarnost).

Skala percepcije demokracije u Hrvatskoj sastavljena je od osam tvrdnji koje opisuju temeljna obilježja demokratskog društvenog ustroja pri čemu su ispitanici na skali od 1 do 5 procjenjivali koliko je svaka od tvrdnji istinita za Hrvatsku danas. Pri tome broj 1 znači da je tvrdnja potpuno neistinita, a broj 5 da je potpuno istinita. Pouzdanost skale tipa nutarnje konzistencije je respektabilna, $\alpha = 0.87$, s prosječnom korelacijom među česticama od 0.46. Rezultat ispitanika izražen je kao suma svih odgovora na skali, pri čemu minimalni rezultat 8 označava percepciju odsustva demokracije, a maksimalni rezultat 40 označava da ispitanici vide elemente demokracije maksimalno realiziranima. Drugim riječima, veći rezultat označava manje kritičan stav ispitanika prema stanju demokracije u nas. Skala je nastala na temelju osnovnih kriterija kojima moraju udovoljiti demokracije, a to su sloboda

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 1 (45),
STR. 67-81

ČORKALO, D.,
STANKOVIĆ, N.:
AUTORITARNOST...

medija, jednakost i sloboda u nadmetanju različitih političkih stranaka, poštivanje demokratske procedure, provedba slobodnih i pravednih izbora koji uključuju i poštivanje izbornih rezultata, što podrazumijeva i činjenicu da su izbori jedini način za dolazak na vlast (Pusić, 1998.).

U okviru upitnika registrirane su i sljedeće sociodemografske varijable: dob, spol, naobrazba roditelja (ispitanici su trebali označiti stupanj školovanja koji su završili njihovi roditelji, i to na skali od 7 stupnjeva koja se kretala od najnižeg stupnja "bez škole" do najvišeg stupnja "doktorat"), procjena važnosti vjere u životu ispitanika (procjena je davana na jednoj čestici Likertovog tipa pri čemu je 1 značilo "vjera mi uopće nije važna", a 7 "vjera mi je izrazito važna"), samoprocjena ispitanika o materijalnom statusu obitelji (procjena je davana na jednoj čestici Likertovog tipa pri čemu je 1 značilo da je materijalni status ispitanikove obitelji puno lošiji od prosjeka, a 7 da je materijalni status ispitanikove obitelji puno bolji od prosjeka) te pitanje o veličini mjesta u kojem su ispitanici proveli najveći dio života (ponuđeno je šest odgovora koji su označavali veličinu naselja s obzirom na broj stanovnika).

Prikupljanje podataka

Istraživanje je provedeno u studenome 1997. godine u sklopu ispitivanja slike hrvatske javnosti o Institutu Otvoreno društvo Hrvatska. Primjena je upitnika bila skupna i trajala je oko dvadeset minuta. Anketa je bila anonimna, što je ispitanicima višestruko naglašeno.

REZULTATI I RASPRAVA

Autoritarnost je već dugo predmet mnogobrojnih istraživanja, ali malobrojna su ona koja su se bavila sociodemografskim determinantama autoritarnosti. U našem istraživanju, na studentskom uzorku, ustanovili smo važnost nekih sociodemografskih determinanti autoritarnosti i odnos autoritarnosti i percepcije demokracije u Hrvatskoj. Prosječna razina autoritarnosti je $M = 26.32$ ($SD = 9.24$).

Prvi problem našeg istraživanja bio je utvrditi prinos šest sociodemografskih varijabla u predikciji rezultata na skali autoritarnosti. Korelacije između prediktorskih i zavisne varijable prikazane su u tablici 1.

Koeficijent multiple regresije iznosi $R = 0.616$. Tim regresijskim modelom objasnili smo, dakle, 38 posto varijance autoritarnosti. Rezultati višestruke regresijske analize prikazani su u tablici 2.

Kako je vidljivo iz tablice 2., varijable važnosti vjere, spola ispitanika, materijalnog statusa, naobrazbe oca i vrste fakulteta pokazale su se značajnim prediktorima autoritarnosti.

	Spol	Naobrazba majke	Naobrazba oca	Vjera	Procjena mater. statusa	Naselje	Fakultet
Autoritarnost	.327***	-.168**	-.237***	.452***	.167*	-.106	.361***
Spol		-.053	-.046	.039	.102*	.007	.409***
Naobrazba majke			.621***	-.069	.178***	.293***	-.140*
Naobrazba oca				-.138**	.189***	.221***	-.096
Vjera					.154*	-.146**	.119
Procjena materijalnog statusa						.111*	.106*
Naselje							-.091

*p < 0.05; ** p < 0.01; ***p < 0.001

📌 **TABLICA 1**
Interkorelacije prediktorskih varijabla i korelacije prediktorskih varijabla i kriterija autoritarnosti

➡ **TABLICA 2**
Multipla regresijska analiza rezultata na varijabli autoritarnosti sa sedam prediktorskih varijabla: standardizirani regresijski koeficijenti i parcijalni koeficijenti korelacije

Varijabla	Regr. koef. β	Parc. r
Spol	.216***	.241***
Naobrazba majke	-.017	-0.17
Naobrazba oca	-.163**	-.157**
Važnost vjere	.380***	.419***
Materijalni status	.100*	.119*
Veličina naselja	.007	-.008
Tip fakulteta6	.200***	.219***

* p < 0.05; ** p < 0.01; *** p < 0.001

Autoritarnost je pozitivno povezana s važnošću vjere. Ispitanici kojima je vjera važnija u životu imaju viši rezultat u autoritarnosti od onih koji vjeri pridaju manju važnost. To je u skladu s našim pretpostavkama i podacima istraživanja provedenih u zapadnim zemljama. Podatke o povezanosti autoritarnosti i religioznosti neprestano nalazimo u literaturi (Altemeyer, 1988.; Wylie i Forest, 1992.; Christie, 1991.). Rabeći različite mjere religioznosti (religijski fundamentalizam, odlaske u crkvu, važnost religije), istraživači pronalaze da je ona pozitivno povezana s autoritarnošću. Međutim, McFarland i sur. (1996.) nisu našli visoku povezanost religioznosti i autoritarnosti na ruskom uzorku, dvije godine nakon pada komunizma (povezanost je nađena samo na dijelu uzorka koji je odstao od komunističke ideologije), vjerojatno stoga što je religija i religioznost u ruskom komunističkom sustavu bila potiskivana desetljećima. Iako je uključio varijablu religijske pripadnosti u svoje istraživanje, Radin (1993.) je, zbog načina njezina odmjeravanja, a to je bila pripadnost ili nepripadnost određenoj vjeri, ne uključuje u regresijsku jednadžbu predviđanja rezultata autoritarnosti. No, njegovi nalazi pokazuju niže rezultate na skali autoritarnosti u onih ispitanika koji se ne drže pripadnicima neke vjere u odnosu na one ispitanike koji

su se deklarirali kao pripadnici neke od vjera, što se tumači utjecajem tradicionalnosti na ovaj fenomen.

Kako je moguće interpretirati povezanost religioznosti i autoritarnosti? Govoreći o različitim religijama, ne uzimajući niti jednu posebno kao primjer, moguće je reći da one predstavljaju određen skup vrijednosti za koje se pretpostavlja da su istinite, a određene religijske dogme su neupitne (Wylie i Forest, 1992.). Tih istina vjernici se moraju strogo pridržavati, a eventualne dvojbe moraju se prevladati. Na taj način vjernici mogu razviti osjećaj samopravednosti, superiornosti i negativnog osjećaja prema onima koji nisu sljedbenici (Altemeyer, 1981.; prema Wylie i Forest, 1992.). Prema tome, povezanost autoritarnosti i religioznosti moguće je objasniti i sadržajem religioznog učenja i načinom (autoritarnim) na koji se religija usvaja.⁴ Altemeyer u svojoj opsežnoj studiji iz 1984. na uzorku od više od 500 studenata nalazi umjerenu povezanost autoritarnosti i prakticiranja religijskih obreda unutar obitelji ($r = .37$), negativnu povezanost autoritarnosti i mjere sumnje u religijska učenja ($r = -.41$), umjerenu povezanost autoritarnosti i mjere socijalnog pritiska da se ustraje u religijskim vjervanijima ($r = .47$). Zanimljiv je i nalaz, dobiven u istom istraživanju, o pozitivnoj korelaciji intrinzične religioznosti i autoritarnosti ($r = .36$) (Altemeyer, 1988.). Intrinzična religijska orijentacija, naime, predstavlja takvu orijentaciju pri kojoj je religija osnovni motiv u životu, cilj samoj sebi, za razliku od ekstrinzične religioznosti kod koje je religija sredstvo za postizanje drugih ciljeva, poput prikladnog socijalnog statusa ili sigurnosti (Batson i Burris, 1994.). Dakako, bilo bi za očekivati da pravi vjernici prihvaćaju religijski nauk o toleranciji, pravednosti, jednakosti. No, utvrđena korelacija između važnosti vjere i autoritarnosti u našem istraživanju (kao niti u citiranima) pokazuje da ispitanici kojima je vjera u životu važnija u većoj mjeri prihvaćaju autoritarnu orijentaciju poslušnosti autoritetu, diskriminaciju društveno stigmatiziranih skupina, etnocentričnost te tradicionalnu podjelu spolnih uloga. Valja napomenuti i to da sve čestice skale autoritarnosti koreliraju pozitivno i statistički visoko značajno ($p < .001$) s mjerom važnosti mjere.

Spol je u našem istraživanju jedan od značajnih prediktora autoritarnosti, pri čemu su se muški ispitanici pokazali autoritarnijima. To je neobičan podatak. Nije nam poznato ni jedno istraživanje koje je pokazalo rezultate u tom smjeru. U drugim istraživanjima (Tarr i Low, 1991.; Peterson i suradnici, 1993.; McFarland i suradnici, 1996.; Radin, 1993.) nisu nađene razlike u autoritarnosti ispitanika s obzirom na spol, odnosno razlike nisu bile statistički značajne. Jedini podatak iz literature (ne baš recentni) koji govori o razlici među spolovi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 1 (45),
STR. 67-81

ČORKALO, D.,
STANKOVIĆ, N.:
AUTORITARNOST...

ma u pogledu autoritarnosti je onaj Rota i Havelke (1973., prema Šiber, 1989.). Oni navode da mladići na uzorku srednjoškolaca pokazuju manje autoritarnosti od djevojaka. Kako objasniti tu razliku, dobivenu u našem istraživanju? Vrijedi li takav rezultat samo za studentski uzorak, samo za kulturu u kojoj živimo, samo za današnje prilike, ili je takva povezanost rezultat nečeg drugog, ostaje za daljnju provjeru. Na razini pretpostavke moguće je reći da je opća tradicionalizacija hrvatskoga društva vjerojatno imala izraženiji utjecaj na muške nego na ženske ispitanike, i to stoga što uglavnom podrazumijeva ako ne ukidanje, ali sigurno raspravu o nekim "ženskim" pravima, odnosno o preispitivanju uloge žena u društvu (npr. rasprava o ukidanju prava na pobačaj, zahtjevi za većim brojem djece u obitelji, pojava pojma "majke-odgojiteljice" i sl.). Dodatnu potkrepu o mogućem izraženijem utjecaju opće tradicionalizacije društva na muški dio populacije nalazimo i u odgovorima na čestice iz skale autoritarnosti koje se tiču tradicionalnog razumijevanja odnosa među spolovima. Na tri od četiri čestice muškarci pokazuju statistički značajno više rezultate od žena. Tako muškarci iskazuju veći stupanj slaganja s tvrdnjom da je osnovna zadaća žene briga o djeci i domu, da je određeni stupanj jednakosti sasvim u redu, ali da je ipak muž taj koji treba imati završnu riječ te da je muško dijete ipak malo važnije od ženskog (sic!). Valja napomenuti i činjenicu da su muški ispitanici na svim fakultetima autoritarniji od ženskih ispitanika, što isključuje mogućnost da je za odnos autoritarnosti i spola odgovorna varijabla vrste fakulteta.

Naobrazba oca je značajan prediktor autoritarnosti. Povezanost autoritarnosti i naobrazbe oca je takva: što je naobrazba oca niža, to je autoritarnost veća, što ponovno priziva interpretaciju o utjecaju tradicionalnosti na razvoj autoritarnosti. Naime, niže naobraženi su obično i tradicionalniji i patrijarhalniji (vidi npr. Radin, 1993.). Socijalizacijom se, na razne načine, prenose na pojedinca sadržaji koji označavaju one vrijednosti, ponašanja, običaje, vjerovanja koji su tipični za pripadnike određene kulture. Roditelji će, kao primarni izvor socijalizacije, nastojati učiti djecu o stavovima (što namjerno, što slučajno) koje i sami imaju. Naobrazba roditelja povezana je s time što će djeca učiti, kuda će se kretati i kakva će iskustva stjecati. Naobraženiji roditelji vjerojatno će učiti (direktno i indirektno) djecu o drukčijim stavovima nego što će to činiti manje naobraženi roditelji. Uz nižu naobrazbu oca i odrastanjem u patrijarhalnoj kulturi uče se drukčije vrijednosti, običaji, ponašanja koja su bliska autoritarnom stavu.

U našem istraživanju subjektivna procjena materijalnog statusa pokazala se također kao značajan prediktor autori-

tarnosti. Međutim, povezanost nije bila u predviđenom smjeru. Naime, ispitanici koji svoj materijalni položaj procjenjuju višim pokazali su se autoritarnijima. Dobivena povezanost nije uobičajen nalaz, no uzrok naših rezultata možemo potražiti u distribuciji rezultata u pojedinim kategorijama procjene materijalnog statusa. Većina ispitanika je procijenila da je materijalni status njihove obitelji prosječan (42 posto), ili iznad prosjeka (32 posto), dok svega 3 posto ispitanika procjenjuje da je njihov materijalni položaj puno lošiji od prosjeka. Drugim riječima, u našem uzorku ima vrlo malo ispitanika koji su procijenili da je njihov socijalni status nizak. Osim toga, riječ je o varijabli koja je zapravo mjerila subjektivan doživljaj, procjenu vlastita materijalnog statusa, a ne stvaran materijalni položaj, odmjeren npr. veličinom prihoda, dakle objektivnim pokazateljima. Imajući na umu tu činjenicu, moguće je možda reći da su oni ispitanici koji su subjektivno zadovoljniji vlastitim materijalnim položajem ujedno doista i autoritarniji, dakle da su u većoj mjeri podložniji autoritetu, netrpeljivi prema drukčijim skupinama i uvjerenjima te pristalice uobičajenih normi. Tu interpretaciju, međutim, svakako valja provjeriti, uzevši u obzir i objektivne i subjektivne procjene materijalnog stanja koje ne moraju nužno biti visoko povezane. Subjektivna procjena materijalnog statusa kao prosječnog ili boljeg nego što objektivno jest može značiti jednostavno to da su neki ljudi spremniji naći opravdanje za to što njihov materijalni položaj nije bolji, a pri tome povezanost s autoritarnošću postaje sasvim razumljiva i očekivana. Je li tome tako – svakako treba provjeriti. Osim toga, u mnogim istraživanjima autoritarnosti uzorak ispitanika potječe iz srednjeg društvenog sloja, a nedostaju istraživanja na uzorku ispitanika visokog i niskog materijalnog statusa (Christie, 1991.).

Fakultetsko usmjerenje ispitanika također je značajan prediktor autoritarnosti, pri čemu ispitanici s tehničkih fakulteta pokazuju značajno viši stupanj autoritarnosti od ispitanika društveno humanističkih usmjerenja. Naši rezultati potvrđuju podatke koje nalazimo u literaturi. Tako Christie (1991.) navodi na najniže rezultate postižu studenti humanističkih grupa, a najviše budući inženjeri. Altemeyer (1988.) također izvještava o nižem stupnju autoritarnosti studenata koji kao glavne predmete odabiru umjetnost i humanističke predmete. Dobiveni rezultati ne iznenađuju i lako su objašnjivi. Otvorenost studenata društveno-humanističkih struka očituje se vjerojatno već pri odabiru studija, a profesionalna socijalizacija pruža im mogućnost za usvajanje raznolikijih ideja i svjetonazora. No, ponovno valja naglasiti da je čitav naš studentski uzorak nisko autoritaran.

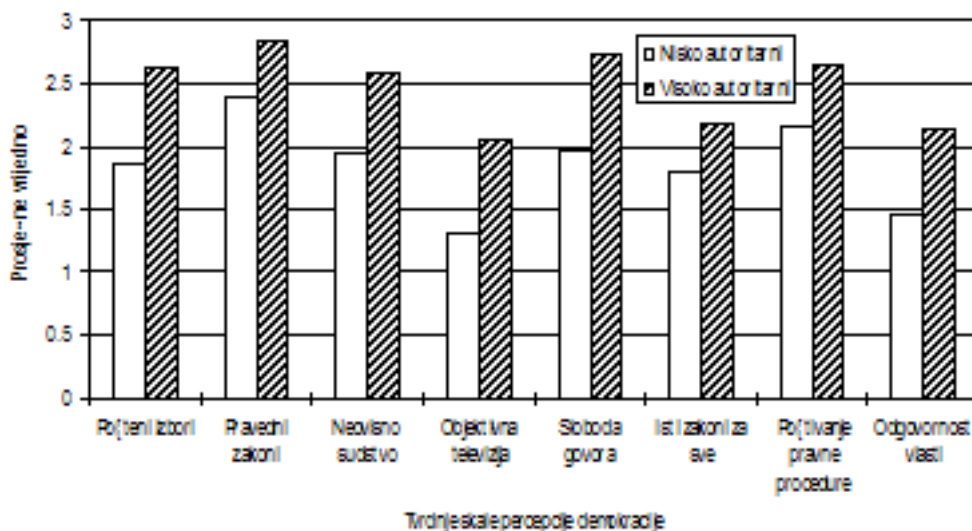
Varijable veličine naselja u kojem su ispitanici proveli veći dio života i naobrazba majke nisu se pokazale značajnim

prediktorima autoritarnosti. Naime, većina ispitanika je iz velikih naselja, pa u našem uzorku nismo imali dostatan broj ispitanika iz manjih naselja. Što se tiče naobrazbe majke, ona je visoko povezana s naobrazbom oca, ali ne i s autoritarnošću.

Drugi se problem našega istraživanja odnosio na utvrđivanje povezanosti između autoritarnosti i percepcije demokracije u Hrvatskoj. Rezultati pokazuju da su studenti relativno kritični prema stanju demokracije u Hrvatskoj ($M=17.87$, $SD=6.17$, uz, podsjećamo, neutralnu točku 24), a dobivena korelacija od $r=0.317$; $p < 0.001$ govori o umjerenoj pozitivnoj povezanosti autoritarnosti i percepcije stanja demokracije. Ta povezanost ostaje značajna, iako razumljivo niža, kad se parcijalizira utjecaj ostalih rabljenih varijabla ($r=0.22$; $p < 0.001$).

Zanimljivo je pogledati kako su na tvrdnje u skali percepcije demokracije odgovarali nisko i visoko autoritarni ispitanici (25 posto onih s najnižim i 25 posto onih s najvišim rezultatom na skali autoritarnosti). Slika 1. prikazuje prosječne vrijednosti odgovora na tvrdnje nisko i visoko autoritarnih ispitanika.

● SLIKA 1
Procjena stanja demokracije u Hrvatskoj nisko i visoko autoritarnih ispitanika

Ispitanici se statistički značajno razlikuju na sedam tvrdnji skale percepcije demokracije. Visoko autoritarni ispitanici percipiraju da su istinitije tvrdnje o tome da su izbori poštenu, zakoni pravedni, da je sudska vlast neovisna, državna televizija objektivna, da postoji sloboda izražavanja političkih stavova, da tijela uprave postupaju prema zakonu i da su ljudi na vlasti odgovorni. Ispitanici se ne razlikuju statistički značajno u tvrdnji da se zakoni primjenjuju jednako na sve građane. Međutim, ne treba zaboraviti da su svi ispitanici kritični prema stanju demokracije u Hrvatskoj, iako visoko autoritarni ispitanici pokazuju manji stupanj kritičnosti u procjeni demokracije od nisko autoritarnih. No, čak ni njihova

ZAKLJUČAK

procjena istinitosti pojedinih tvrdnji o stupnju ostvarene demokracije u Hrvatskoj ne prelazi vrijednost 2.83,5 što je gotovo neutralni odgovor.

Provedeno je istraživanje pokazalo da su sociodemografske varijable spola, stupnja naobrazbe oca, važnosti vjere u životu pojedinca, samoprocjene materijalnog statusa te vrste fakulteta na kojem ispitanik studira važan prediktor autoritarnosti. Pri tome se pokazalo da su autoritarniji ispitanici oni muškoga spola, niže naobrazbe oca, oni kojima je vjera važnija, ispitanici s tehničkih fakulteta te oni koji procjenjuju svoj materijalni položaj boljim od prosjeka. Značenje posljednje navedenog prediktora treba, međutim, dodatno provjeriti, uključivanjem i objektivne ocjene materijalnog statusa i na heterogenijem uzorku. Veličina naselja u kojem je ispitanik proveo najveći dio života nije se pokazala značajnom u predikciji rezultata autoritarnosti, no držimo da je uzrok tome činjenica da većina naših ispitanika potječe iz velikih urbanih sredina. Također bi valjalo provjeriti i nalaz o višoj autoritarnosti studenata u odnosu na studentice te sugeriranu interpretaciju o izraženijem utjecaju opće tradicionalizacije društva na muški dio populacije. Nalazi o povezanosti autoritarnosti kao crte ličnosti i percepcije demokracije potvrdili su naša očekivanja, kao i pretpostavke Altemeyerove teorije o autoritarnoj ličnosti – autoritarniji ispitanici skloniji su vidjeti da su elementi demokratskog ustroja u Hrvatskoj uspješnije realizirani od neautoritarnih ispitanika. Dobiveni koeficijent povezanosti od $r=0.317$ upućuje, međutim, na umjerenu povezanost navedenih varijabla. Ta povezanost, međutim, ostaje statistički značajna, iako razumljivo niža, kada se parcijalizira utjecaj ostalih upotrijebljenih varijabla ($r=0.22$; $p<0.001$). Prosječne procjene ispitanika na pojedinim česticama Skale percepcije demokracije, i onih iz skupine niskoautoritarnih i onih iz skupine visokoautoritarnih, upućuju na kritičnost prema osvarenju elemenata demokracije u Hrvatskoj.

BILJEŠKE

¹ Razrađenu raspravu o odnosu autoritarnosti i etnocentrizma vidi u Scheepers i sur. (1992.).

² Podaci su prikupljeni u sklopu projekta "Institut Otvoreno društvo Hrvatska – dobrotvor ili državni neprijatelj?" autora Čorkalo, Kamenov, Kufrin, Štulhofer, 1997. Upitnici primijenjeni u ovom istraživanju priloženi su u izvještaju projekta i mogu se dobiti od autora.

³ U prilog konvergentnoj valjanosti konstruirane skale govori podatak da je koeficijent korelacije između rezultata postignutih na RWA skali (Altemeyer, 1996.) i naše skale autoritarnosti $r=0.67$. Ova je povezanost dobivena na uzorku studenata psihologije ($N=202$).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 1 (45),
STR. 67-81

ČORKALO, D.,
STANKOVIĆ, N.:
AUTORITARNOST...

⁴ Opširniju raspravu o odnosu autoritarnosti i religijskih uvjerenja vidi u Leak i Randal, 1995.

⁵ Riječ je o drugoj čestici skale koja je glasila "Zakoni su pravedni".

⁶ Da bismo je mogli upotrebljavati kao prediktor u regresijskoj analizi, varijablu fakulteta rekodirali smo tako da su jednu skupinu fakulteta činili tehnički, biotehnički i biomedicinski fakulteti, a drugu skupinu humanistički, društveni i prirodni.

LITERATURA

Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., Sanford, R. N. (1982.). (Abridged edition) *The authoritarian personality*. New York: W. W. Norton & Company.

Altemeyer, B. (1988.). *Enemies of freedom: Understanding right-wing authoritarianism*. San Francisco: Jossey – Bass Publishers.

Altemeyer, B. (1996.). *The authoritarian specter*. Cambridge: Harvard University Press.

Batson, D. C. i Burris, C. T. (1994.). Personal religion: Depressant or stimulant of prejudice and discrimination. U: Zanna, M. P. i Olson, J. M. *The psychology of prejudice: The Ontario Symposium*, Volume 7. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

Brown, R. (1996.). *Prejudice: Its social psychology*. Oxford: Blackwell.

Christie, R. (1991.). Authoritarianism and related constructs. U J. P. Robinson, P. R. Shaver i L. S. Wrightsman (Eds.). *Measures of personality and social psychological attitudes*. San Diego: Academic Press, str. 501-571.

Čorkalo, D., Kamenov, Ž., Kufrin, K., Štulhofer, A. (1998.). *Izveštaj projekta "Institut otvoreno društvo Hrvatska: dobrotvor ili državni neprijatelj?"*. Zagreb: Istraživački tim Medijan.

Leak, G. K. i Randal, B. A. (1995.). Clarification of the link between right-wing authoritarianism and religiousness: The role of religious maturity. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34, 254 -252.

McFarland, S. G., Ageyev, V. S. i Abalakina-Paap, M. (1992.). Authoritarianism in the former Soviet Union. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 1004-1010.

McFarland, S. G., Ageyev, V. S. i Djintcharadze, N. (1996.). Russian authoritarianism two years after communism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 210 -217.

Meloan, J. D. (1994.). A critical analysis of forty years of authoritarianism research: Did theory testing suffer from cold war attitudes? U R. F. Farnen (Ed.) *Nationalism, Ethnicity, and Identity: National and Comparative Perspective*. New Brunswick: Transaction Publishers, str. 127-165

Milburn, M. A. (1991.). *Persuasion and politics: The social psychology of public opinion*. Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company.

Peterson, B. E., Doty, R.H. i Winter, D.G. (1992.). Authoritarianism and attitudes toward contemporary social issues. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 174-184.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 1 (45),
STR. 67-81

ČORKALO, D.,
STANKOVIĆ, N.:
AUTORITARNOST...

Pusić, V. (1998.). Od autoritarnog ka demokratskom ustrojstvu vlasti. *Erasmus*, 23, 13-14.

Radin, F. (1993.). *Važnost nekih socijalizacijskih i kognitivnih varijabli za tumačenje autoritarnosti mladih*. (Doktorska radnja). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Scheepers, P., Felling, A. i Peters, J. (1992.). Anomie, authoritarianism and ethnocentrism: Update of a classic theme and an empirical test. *Politics and the Individual*, 2, 43-59.

Šiber, I. (1989.). Autoritarna struktura ličnosti – kritički prikaz jugoslavenskih istraživanja. *Politička misao*, 26, 129 -145.

Tarr, H. i Lorr, M. (1991.). A comparison of right – wing authoritarianism, conformity and conservatism. *Personality and Individual Differences*, 12, 307 – 311.

Wylie, L i Forest, J. (1992.). Religious fundamentalism, right-wing authoritarianism and prejudice. *Psychological Reports*, 71,1291-1298.

Analysis of Relation between Authoritarianism and Perception of Democracy in Students' Population

Dinka ČORKALO, Natalija STANKOVIĆ
Faculty of Philosophy, Zagreb

In this article we examined the contribution of sociodemographic variables (sex, parental education, self-assessment of socioeconomic status, subjects' residential background, importance of religion and type of subjects' faculty) in predicting authoritarianism, as well as the relation between authoritarianism and perception of democracy in Croatia. The questionnaire tapping authoritarianism (twelve items) and perception of democracy (eight items) was administered to a stratified sample of university students in Zagreb, Croatia (N = 334). Multiple regression analysis indicates a statistically significant contribution of sex, father's education, importance of religion and type of the faculty in explanation of the results obtained on authoritarianism scale. This regression model explains 38% of variance in authoritarianism. Our results corroborated previous results obtained in Western countries. Authoritarianism correlates positively but moderately with the perception of democracy in Croatia ($r = 0.317$). High authoritarians are less critical toward the achieved degree of democracy in Croatia. They differ from low authoritarians on seven of eight Democracy Scale items.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 1 (45),
STR. 67-81

ČORKALO, D.,
STANKOVIĆ, N.:
AUTORITARNOST...

Autoritativität und die Wahrnehmung des in Kroatien verwirklichten Grades von Demokratie: eine Verhältnisanalyse unter Studenten

Dinka ČORKALO, Natalija STANKOVIĆ
Philosophische Fakultät, Zagreb

Diese Arbeit untersucht den Anteil bestimmter soziodemographischer Variablen bei der Deutung von Resultatvarianzen, die auf der Autoritäts-Skala erzielt wurden sowie bei der Ermittlung des Verhältnisses zwischen Autoritativität einerseits und der Wahrnehmung des in Kroatien erzielten Grades von Demokratie andererseits. Bei den soziodemographischen Variablen handelte es sich um folgende: Geschlechtszugehörigkeit, Bildungsgrad der Eltern, eigene Einschätzung des materiellen Status, die Größe des Orts, in dem die befragte Person den Großteil ihres Lebens verbracht hat, ferner die Bedeutung des Glaubens sowie die besuchte Fakultät. Befragt wurde eine stratifizierte Gruppe von Studenten der Universität Zagreb (N = 334); die eingesetzten Fragebögen enthielten eine Autoritäts-Skala (12 Einheiten) sowie eine Skala zur Ermittlung des wahrgenommenen Grades von Demokratie (8 Einheiten). Die Resultate der multiplen Regressionsanalyse verweisen auf einen bedeutenden Anteil der Variablen der Geschlechtszugehörigkeit, des Bildungsgrads des Vaters, der Bedeutung des Glaubens und der besuchten Fakultät bei der Auslegung der auf der Autoritäts-Skala erzielten Ergebnisse. Anhand des eingesetzten Regressionsmodells wurden 38% der Varianzen der auf der Autoritäts-Skala erzielten Ergebnisse erklärt. Diese Resultate bestätigen bestimmte Angaben, die in anderen westeuropäischen Ländern vorliegen. Des weiteren ermittelte man einen bedeutenden positiven Bezug zwischen Autoritativität und der Wahrnehmung des erzielten Grades an Demokratie: $r = 0.317$. Testpersonen, die sehr zu autoritativem Verhalten neigen, erwiesen sich als weniger kritisch, wenn es darum ging, den in Kroatien verwirklichten Grad an Demokratie zu bewerten. Der Unterschied zu anderen Testpersonen, die wenig oder kaum zu autoritativem Verhalten neigen, ist an sieben Einheiten der Autoritäts-Skala abzulesen.